

Michał Bartoszak

"Opusculum Quadregesimale" Walentego Wróbla z dedykacją dla Pawła Holszańskiego

Biblioteka 20 (29), 23-40

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ BARTOSZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Historii

Opusculum Quadragesimale Walentego Wróbla z dedykacją dla Pawła Holszańskiego¹

STRESZCZENIE. Przedmiotem niniejszego artykułu jest przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie egzemplarz wydanego w 1537 roku *Opusculum Quadragesimale* Walentego Wróbla z dedykacją dla biskupa wileńskiego Pawła Holszańskiego, której istnienie podważył Stanisław Estreicher w *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera. Nieznane wydanie tego dzieła odróżnia się jedynie częścią dedykacyjną od drugiego, znanego wydania, skierowanego do biskupa poznańskiego Jana z Książąt Litewskich. W związku z tym porównaniu obu listów dedykacyjnych poświęcona została najobszerniejsza część artykułu. Omawiany egzemplarz chroni oprawa wykonana w wileńskim warsztacie introligatorskim, który w latach 1557–1563 opracował także księgi z biblioteki Zygmunta Augusta. Wolumin krążył w środowisku zakonnym. Ostatnim potwierdzonym wpisem własnościowym posiadaczem dzieła był klasztor karmelitów trzewickowych w Bydgoszczy.

SŁOWA KLUCZOWE: Walenty Wróbel, Paweł Holszański, dedykacja, tegumentologia, Bydgoszcz, Kcyńia, karmelici trzewickowi, Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Biblioteka Katedralna w Gnieźnie.

W trakcie prowadzonych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie prac inwentaryzacyjnych kierowanych przez doktora Piotra Pokorę² natrafiono na wydane w 1537 roku w lipskiej drukarni Melchiora Lottera starszego *Opusculum Quadragesimale* Walentego Wróbla. Część właściwa dzieła poprzedzona jest dedykacją autora dla Pawła Holszańskiego³,

¹ Wyrazy uznania i wdzięczności za pomoc w trakcie powstawania tego artykułu składam dr. Piotrowi Pokorze i mgr. Jakubowi Łukaszewskiemu.

² Projekt „Inwentaryzacja zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie” prowadzony jest w ramach grantu finansowanego z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki MNiSW (nr 11H 12 0179 81).

³ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAGn.), sygn. BK 5276.

o której w *Bibliografii polskiej* Stanisław Estreicher napisał następująco: „Ojciec mój [Karol Estreicher st. – M.B.] w Bibliogr. XVI stulecia (1875) podaje z dedykacją Paulo Holszański episc. Vilnen. – Taki biskup nie istniał, jest to więc jakaś myłka”⁴. Zachowany w Gnieźnie egzemplarz potwierdza jednak podaną przez Karola Estreichera informację, tym bardziej że również sam Holszański nie był postacią fikcyjną, lecz rzeczywiście sprawował godność biskupa wileńskiego.

Nieznane zatem literaturze naukowej XVI-wieczne wydanie tego polonicum zasługuje na szersze rozpatrzenie. W pierwszej części niniejszego artykułu skupiam się na autorze dzieła oraz czynnikach, które mogły zadecydować o wyborze zagranicznej drukarni jako miejsca wydania dzieła. Odmienność dedykacji sprawia, że to właśnie temu elementowi poświęcona będzie obszerniejsza, druga część tekstu. Równie istotna wydaje się kwestia warsztatu introligatorskiego, w jakim wykonano oprawę, a także sprawa zawartych w woluminie wpisów własnościowych. Te zagadnienia zostaną omówione w końcowych partiach artykułu.

Walenty Wróbel (zwany również Passerinusem czy Posnanianusem), wyrosły z poznańskiej rodziny mieszczańskiej, swoje dalsze losy związał z Krakowem, w latach 1504–1516 wykładał w Akademii Krakowskiej. Uzyskana między rokiem 1508 a 1513 altaria w poznańskiej kolegiacie św. Marii Magdaleny⁵ zadecydowała o powrocie do rodzinnego miasta, na co zapewne nie miały wpływ miała rodząca się wówczas z inicjatywy biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego szkoła – słynne Lubranscianum, w którym później nauczał⁶. Ponadto od 1513 roku Wróbel sprawował też posługę jako pleban w Niepruszewie⁷. W Poznaniu dał się poznać jako wytrwały polemista zwalczający hasła rodzącej się reformacji. Wyrazem tych starań kaznodziei było *Propugnaculum Ecclesiae*, wydane w 1536 roku we wspomnianej oficynie Melchiora Lottera starszego, stanowiące

⁴ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, wyd. S. Estreicher, t. 33, Kraków 1939, s. 365.

⁵ I. Kwilecka, *Walenty Wróbel*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, B. Knopek, M. Zielińska et al., Warszawa 1981, s. 847; *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 4, Warszawa 1983, s. 467.

⁶ J. Fijałek, rec. A. Brückner, *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej*, t. 2: *Pismo Święte i apokryfy. Szkice literackie i obyczajowe*, Warszawa 1903, „Pamiętnik Literacki” 1904, z. 4, s. 669. Autor wysuwa hipotezę o sprowadzeniu Wróbla przez Lubrańskiego, co miałyby sugerować zapiska z akt kapitulnych poznańskich o złożeniu przez Wróbla jakichś książek do akademii zaraz po śmierci biskupa; J. Nowacki, *Akademia Lubrańskiego*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 2, s. 153.

⁷ J. Nowacki, op.cit., s. 157; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886, s. 108; w 1510 roku Niepruszewo stanowiło własność rodziny Górków.

rezultat wygłoszonych rok wcześniej wykładów do duchownych poznańskich, czy właśnie *Opusculum Quadragesimale*, wydrukowane przypuszczalnie pierwszy raz w 1534 roku w tej samej drukarni, powstałe na gruncie kazań wielkopostnych, które autor głosił we własnej kolegiacie i które stanowiły rodzaj podręcznika ascetyczno-kazuistycznego⁸. Wyraz swoim poglądom dał ponadto w trakcie toczącego się sporu w samej Akademii Lubrańskiego między Krzysztofem Hegendorferem a Grzegorzem z Szamotuł. Hegendorfer, oskarżony o szerzenie luteranizmu, opuścił w 1535 roku kolegium poznańskie⁹. Wróbel w tym konflikcie opowiedział się po stronie swojego przyjaciela Grzegorza¹⁰. Poznański kaznodzieja zmarł 2 kwietnia 1537 roku. Dwa lata później za sprawą Andrzeja Glabera z Kobylina pierwszy raz wydany został *Żołtarz Dawidów* w oficynie Floriana Unglera w Krakowie, będący zarówno przekładem, jak i próbą objaśnienia biblijnych psalmów¹¹.

W opinii Mariana Rechowicza „Walenty Wróbel był więc najwybitniejszym polemistą przed Hozjuszem”¹². Wydaje się zatem, że nie powinna dziwić niemiecka proveniencja zarówno jego pierwszego, jak i drugiego dzieła. Działające w tym okresie na terenie Korony drukarnie nastawione były głównie na wydawanie prac mogących przynieść określony zysk typografowi. Stąd dominują tutaj publikacje bardziej masowe, rzadko drukowano dzieła o charakterze religijnym lub naukowym, dotyczące zwykle historii bądź prawa. Jedyną zatem drogą dotarcia do szerszego kręgu czytelników, obroną przez wielu działających w ówczesnej Polsce autorów¹³, było wydanie swoich prac w jednej z licznych drukarni zagranicznych.

⁸ K. Estreicher, op.cit., s. 365; *Słownik polskich...*, s. 467–468; *Dziesięć wieków Poznania*, t. 2: *Kultura umysłowa, literatura, teatr i muzyka*, red. K. Malinowski, Poznań 1956, s. 15–16, 18; M. Rechowicz, *Teologia pozytywno-kontrowersyjna: szkoła polska w XVI wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 49–50.

⁹ J. Nowacki, op.cit., s. 158; D. Żołędź-Strzelczyk, *Academia Lubransiana (1519–1780). Dzieje szkoły od powstania do czasów Komisji Edukacji Narodowej*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 2, s. 146.

¹⁰ S. Kossowski, *Krzysztof Hegendorfin w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1530–1535): monografia z dziejów odrodzenia i reformacji w Polsce*, Lwów 1905, s. 107; M. Rechowicz, op.cit., s. 49.

¹¹ *Słownik polskich...*, s. 468; W. Smereka, *Bibliistyka polska (wiek XVI–XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 232.

¹² M. Rechowicz, op.cit., s. 50.

¹³ A. Kawecka-Gryczowa, *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu*, Wrocław 1975, s. 123–127; K. Piekarski, *Książka w Polsce XV i XVI wieku*, w: *Kultura staropolska*,

Wróbel wybrał oficynę działającą wówczas w katolickim Lipsku, znaną drukarnię należącą do Melchiora Lottera starszego. Drukarz oprócz działalności wydawniczej zajmował się także handlem książkami, w czym pomagali mu agenci wysyłani do Frankfurtu n. Menem czy Wrocławia. Swoich wysłanników miał również w Poznaniu, co mogło wpłynąć na nawiązanie współpracy między nim a Walentym Wróblem. *Propugnaculum Ecclesiae* oraz *Opusculum Quadragesimale* stanowiły jedno z ostatnich dzieł, które opuściły warsztat typograficzny Lottera. Swoją aktywność na polu wydawniczym zakończył on bowiem w 1537 roku¹⁴.

Gnieźnieński egzemplarz *Opusculum Quadragesimale* składa się z 261 nienumerowanych kart: 5 k., 1 k. czysta, A⁸, B⁴–C⁴, D⁸–Z⁸, Aa⁸–Kk⁸, oddzielonych czterema kartami ochronnymi (po dwie na początku i na końcu woluminu) od oprawy. Nie zachowała się niestety pierwsza, tytułowa karta dzieła. Faktycznie więc rozpoczyna się ono dedykacją autora skierowaną do Pawła Holszańskiego, po której następuje właściwy tekst zakończony kolofonem: *Ex officina Melchioris Lottheri inco[n]niuentis industrię typographi q[ua] maxima cura ac diligentia prodijt, Anno a redempto genere humano sesq[ui]millesimo et tricesimo septimo Mense vero Februario*¹⁵.

Dedykacja dla Holszańskiego – stanowiąca o odmienności tego egzemplarza od dotychczas znanego wydania, zadedykowanego biskupowi poznańskiemu Janowi z Książąt Litewskich – sprawia, że właśnie ten element zasługuje na szczególniejsze rozpatrzenie.

Kraków 1932, s. 370; H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV–XVIII wieku: zarys historyczny*, Wrocław–Warszawa 1983, s. 140–149.

¹⁴ J. Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im Deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963, s. 261, 310; H. Lülfiing, *Kachelofen, Konrad*, „Neue Deutsche Biographie” 1974, t. 10, s. 718–719; idem, *Lotter, Melchior (d. Ä)*, „Neue Deutsche Biographie” 1987, t. 15, s. 246–247, Melchior Lotter starszy (przed 1470–1549) sztuki drukarskiej uczył się od innego znanego drukarza Konrada Kachelofena, swojego teścia, z którym wspólnie od ok. 1500 roku prowadził oficynę wydawniczą. Oprócz ksiąg liturgicznych wydawane były w niej również dzieła zwiastujące nadejście renesansu. Uznaje się, że prowadzona przez nich pracownia znacząco przyczyniła się do rozwoju Lipska jako ważnego ośrodka wydawniczego. Od 1508 roku stosowali własną odmianę szwabachy – tzw. pismo wirtemberskie, w 1511 roku z kolei, pierwsi w Lipsku, wprowadzili greckie litery. Kachelofen zarzucił swoją działalność typograficzną w 1516 roku. W latach 1518–1520 Lotter wydawał prace Lutra. Okres prosperity zakończył się ok. 1520 roku, od tego czasu wydawał już tylko dzieła katolickie, w tym również te polemizujące z poglądami Lutra. Wpływ na to miała polityka księcia saskiego Jerzego Brodatego (1500–1539). Ponowne ożywienie działalności wydawniczej Lottera nastąpiło dopiero ok. 1530 roku, jednak jego oficyna nigdy już nie osiągnęła tak wysokiego poziomu technicznego jak dawniej.

¹⁵ AAGn., sygn. BK 5276, k. Kk,v.

Wstępna główna formuła dedykacyjna zwana *salutatio* (il. 1) (opieram się na podziale dokonany przez Annę Czekajewską w pracy *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*¹⁶) różni się jedynie nieznacznie od tej dla biskupa poznańskiego Jana z Książąt Litewskich¹⁷ (il. 2): pięciowierszowa frakturowa część poprzedzająca czterowierszowy fragment ułożony z czcionek o antykwowym kroju, dający napis: *Reuerendissimo in Christo patri et domino / domino Paulo duci inclito / Dei gratia Episcopo Vilmensi / Valentinus Posnanianus, foelicitatem optat. Atq[ue] se plurimum commendatum facit*. W dziele z dedykacją dla Jana, biskupa poznańskiego, stosunek wierszy frakturowych do antykwowych jest natomiast odwrotny, cztery wiersze frakturą, a pięć antykwą. Poza oczywistą wymianą osób, do których skierowane są dedykacje, a wraz z nimi i godności kościelnych zachodzą także drobne odmienności w stosowanych abrewiacjach¹⁸. Ta część listu dedykacyjnego w założeniu pozostaje jednak w obydwu przypadkach zgodna: Wróbel, powierzając swoje dzieło czy to biskupowi Holszańskiemu, czy Janowi, stara się uzyskać nowego protektora.

Dalsza część, nazywana przez Czekajewską zasadniczym trzonem dedykacji¹⁹, w zasobie treściowym jest niemal identyczna. Różnice zachodzą na poziomie rozplanowania poszczególnych partii tekstu. W wydaniu zawierającym dedykację dla biskupa wileńskiego Pawła fragment zaczynający się słowami *Milites ipsi per singulos dies uaria peccata perpetrant*²⁰ został wydzielony i stanowi początek nowego akapitu. Z kolei w dedykacji dla Jana z Książąt Litewskich rangę początku nowego akapitu ma część rozpoczynająca się od słów *Preterea ignorant ipsi Pastores*²¹, która w omawianym egzemplarzu nie została w ten sposób wydzielona.

Ponadto wstęp tego członu listu dedykacyjnego zawiera różniące się elementy decydujące (poza *salutatio*) o indywidualizacji tekstu, w zależności do tego, do kogo był skierowany. Paweł Holszański określony zostaje, podobnie jak wcześniej, jako *Dux*²², w przeciwieństwie do Jana, nazwa-

¹⁶ A. Czekajewska, *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1962, t. 6, z. 1–2, s. 27.

¹⁷ Korzystam z dostępnych w AAGn. egzemplarzy z takimi listami dedykacyjnymi, sygn. BK 2612, BK 2617, BK 2631, BK 4290.

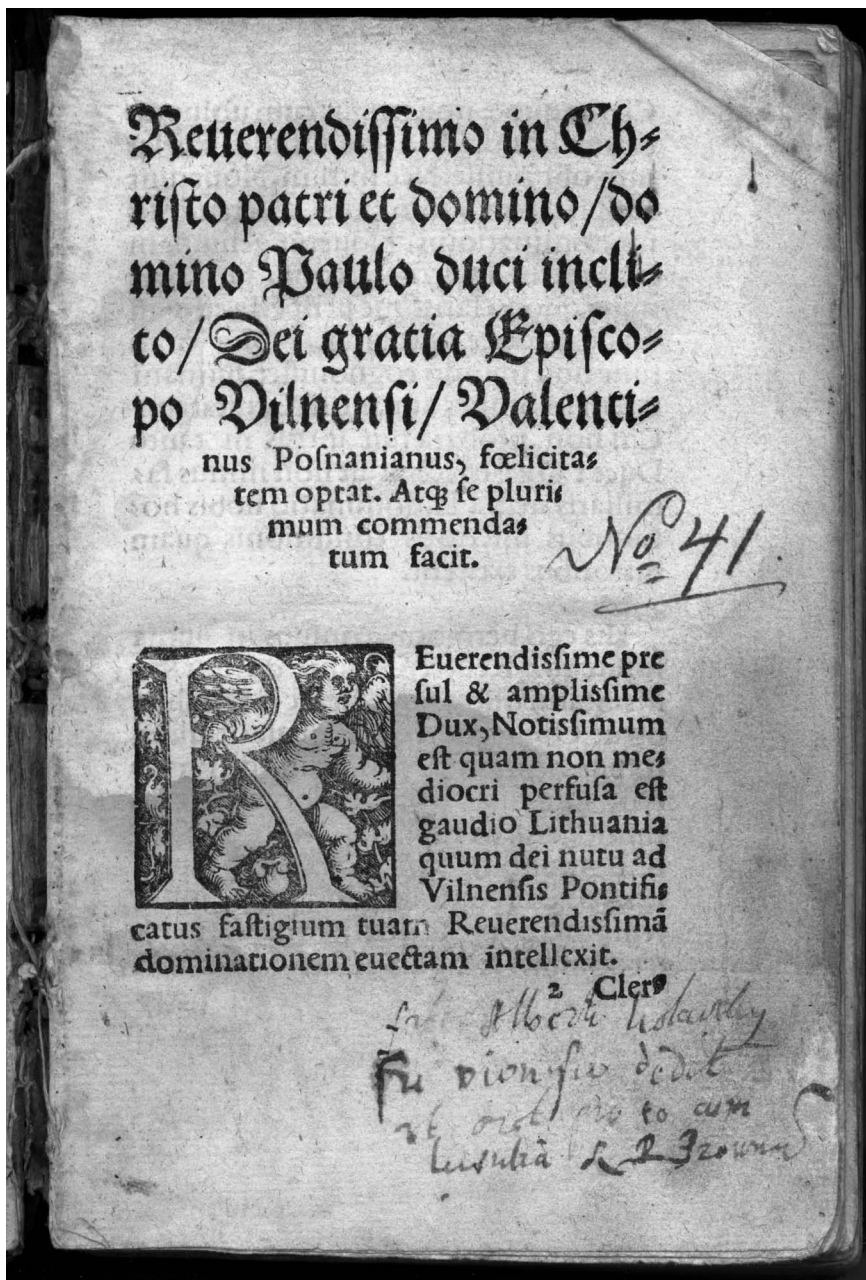
¹⁸ *Salutatio* w dedykacji dla biskupa Jana zawiera więcej skrótów w stosunku do tej dla Pawła Holszańskiego: *Reure[n]dissimo, D[omi]no, plurimu[m], co[m]mendatum*. W omawianym gnieźnieńskim egzemplarzu podane wyrazy pisane są bez abrewiacji.

¹⁹ A. Czekajewska, op.cit., s. 27.

²⁰ AAGn., sygn. BK 5276, k. 3v.

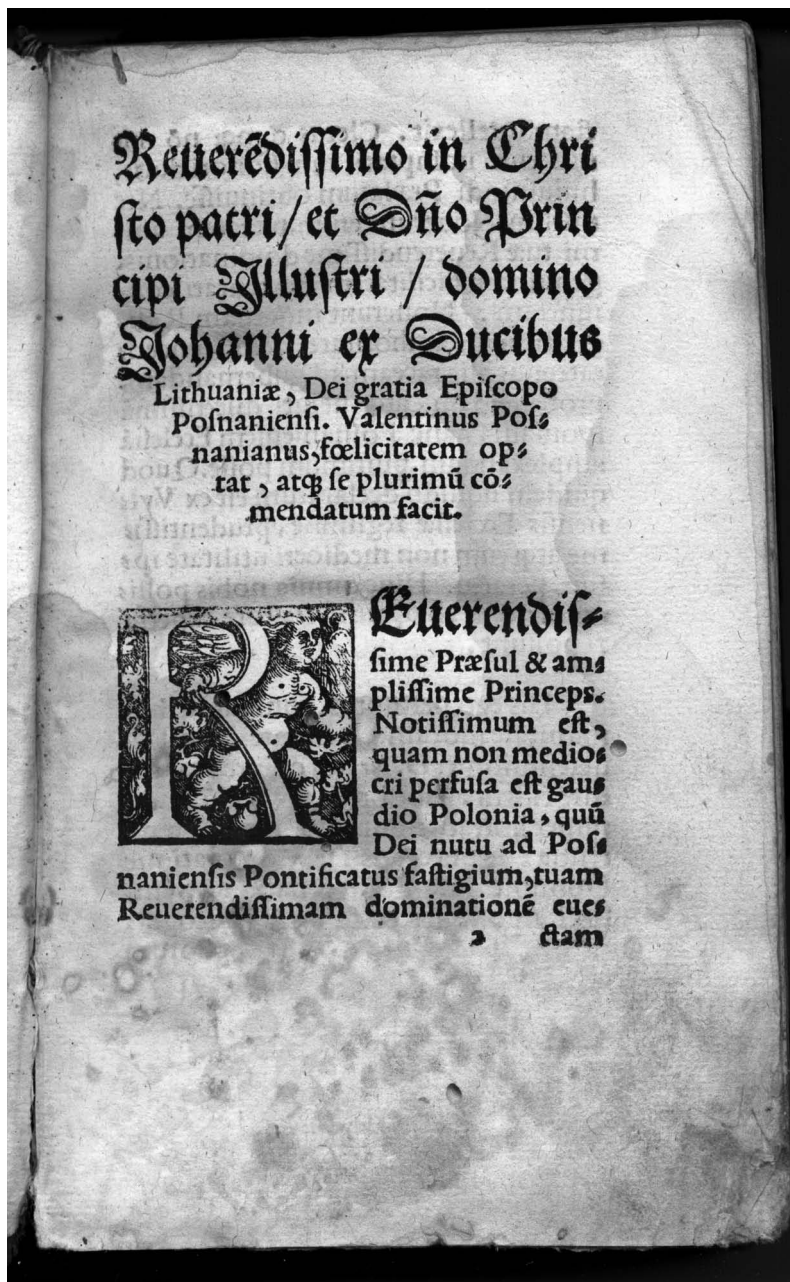
²¹ AAGn., sygn. BK 2617, k. [6]r.

²² AAGn., sygn. BK 5276, k. 2r.

Il. 1. *Opusculum Quadragesimale*, BK 5276, k. 2r

Źródło: oryginał ze zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie.
Fot. Michał Bartoszak.

Il. 2. *Opusculum Quadragesimale*, BK 2612, k. 2r

Źródło: oryginał ze zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie.
Fot. Michał Bartoszak.

nego słowem *Princeps*²³. Także nazwa diecezji musiała zostać zmieniona, przez co zdanie brzmiące w wydaniu z dedykacją dla Jana, biskupa poznańskiego, *Notissimum est, quam non mediocri perfusa est gaudio Polonia, quu[m] Dei nutu ad Posnaniensis Pontificatus fastigium [...]*²⁴ w egzemplarzu z dedykacją dla biskupa Pawła wygląda następująco: *Notissimum est quam non mediocri perfusa est gaudio Lithuania quum dei nutu ad Vilnensis Pontificatus fastigium [...]*²⁵. Najmocniej indywidualizacja tekstu widoczna jest jednak w dalszej części. Walenty Wróbel, zwracając się do Pawła Holszańskiego, pisze: *Noueru[n]t genuinam facilitatem dexteritati coniu[n]ctam, quae mihi quoq[ue] clarissime perspecta est, quu[m] una Cracouiae ageremus. Quis enim tunc non liquido cognouisset, humanitatem in omnes atq[ue] moru[m] facilitatem? Cui non probata fuit uirtus in tanto Duce? Quae effecerat, ut non minus familiaris uestra R. dominatio nobis hominibus inferioris conditionis quam ditioribus extiterit*²⁶. Poznański kaznodzieja powołuje się zatem tutaj na punkt wspólny w ich życiu, czyli pobyt w Krakowie. Istotnie, Wróbel nauczał w tamtejszej akademii w latach 1504–1516²⁷. Holszański z kolei w 1507 roku został przyjęty do krakowskiej wszechnicy. W tym samym jednak roku, uzyskawszy biskupstwo łuckie, zmuszony był porzucić studia²⁸.

Poza przytoczonymi różnicami w tej części dedykacji zachodzą ponadto drobniejsze odmienności, niewpływające na treść tekstu. Pierwszy wiersz tego członu listu dedykacyjnego skierowanego do Jana, biskupa poznańskiego, odcisnięty został czcionkami o kroju frakturowym (poza pierwszą literą zapisaną inicjałem drzeworytniczym)²⁹, przeciwnie do zapisanego antykwą, wprowadzającego wiersza w omawianym egzemplarzu ofiarowanym Pawłowi, biskupowi wileńskiemu³⁰. Rozbieżności zachodzą również w stosowanych znakach interpunkcyjnych³¹ czy szyku wyrazów³².

²³ AAGn., sygn. BK 2617, k. 2r.

²⁴ Ibidem.

²⁵ AAGn., sygn. BK 5276, k. 2r.

²⁶ Ibidem, k. 2v.

²⁷ I. Kwilecka, op.cit., s. 847.

²⁸ K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001, s. 42.

²⁹ AAGn., sygn. BK 2617, k. 2r.

³⁰ AAGn., sygn. BK 5276, k. 2r.

³¹ Ibidem, np. k. 4r, [...] *Hij vero, superbiam excercent [...]*; AAGn., sygn. BK 2617, k. 4r, [...] *Hi uero superbiam excercent [...]*.

³² AAGn., sygn. BK 5276, np. k. 2v–3r, tutaj widoczne jest: [...] *sacrosancta dei Praecepta obliuioni tradita [...]*; AAGn., sygn. BK 2617, k. 3r, tutaj z kolei: [...] *praecepta sacrosancta Dei obliuioni tradita [...]*.

Zdanie uzupełnione zostaje czasami słowem niepojawiającym się w drugim wydaniu³³.

Kończący człon listu dedykacyjnego także nieznacznie różni się w obu wydaniach. Dedykację dla Pawła Holszańskiego zamknięto w jednym ciągłym fragmencie³⁴, dla biskupa Jana rozbito ją natomiast na dwie części³⁵. Jednak zadanie, jakie postawił autor przed swoim dziełem, pozostało niezmiennie: *Vtinam sint uel nonnulli, qui hoc Opusculum, ueluti quoddam Enchiridion pre oculis habeant, atq[ue] legant. Si quid forte nonnihil lucri pro reparandis co[n]scientijs exhaurire possint [...]*³⁶.

W obu wariantach dedykacji wskazuje się na Poznań jako miejsce i 19 grudnia 1536 roku jako datę powstania listu³⁷. Należy zwrócić uwagę, że Paweł Holszański objął władzę nad diecezją wileńską po Janie z Książąt Litewskich, przeniesionym do Poznania. Nastąpiło to 2 czerwca 1536 roku³⁸.

Warto zauważyć, że na tym etapie Walenty Wróbel zdecydował się w kilku miejscach zastosować inne wyrazy, co, poza fragmentami indywidualizującymi, nie zdarzyło się dotychczas³⁹.

Skonfrontowane listy dedykacyjne wykazują zatem przewagę elementów wspólnych. Wspomniany cel pracy pozostał niezmienny, nie zmieniła się także datacja. Autor *Opusculum Quadragesimale* dokonał więc wyłączenie koniecznej w tym przypadku wymiany w postaci wskazania godności kościelnej. Natomiast powołanie się na równoczesny pobyt w stolicy królestwa stanowi jedynie krótki w stosunku do całości fragment.

Ofiarowywanie różnych wydań tego samego dzieła więcej niż jednej osobie uznaje się za często stosowaną praktykę w tym okresie⁴⁰. Przeważająca liczba znanych egzemplarzy z dedykacją dla biskupa Jana sugeruje, że większa liczba tego dzieła została wydana właśnie w tym wariantcie. Spowodowane jest to zapewne faktem przebywania autora *Opusculum Qu-*

³³ AAGn., sygn. BK 5276, np. k. 3r, tutaj: [...] *Fides in plerisq[ue] uacillat [...]*; AAGn., sygn. BK 2617, k. 3r, tutaj natomiast: [...] *Fides in plerisq[ue] admodum uacillat [...]*.

³⁴ AAGn., sygn. BK 5276, k. [6]r–[6]v.

³⁵ AAGn., sygn. BK 2617, k. [6]r–[6]v.

³⁶ AAGn., sygn. BK 5276, k. 5r.

³⁷ AAGn., sygn. BK 2617, k. [6]v; AAGn., sygn. BK 5276, k. [6]v.

³⁸ K.R. Prokop, op.cit., s. 44.

³⁹ AAGn., sygn. BK 5276, k. [6]r, [...] *ut tua Reuerendissima dignatio pro exiguo munusculo acceptare dignetur, etiam atq[ue] etia[m] rogo. Commendo me tuae Reuerendissime [...]*; AAGn., sygn. BK 2617, k. [6]r, tutaj odpowiedni fragment brzmi: [...] *ut tua Reuerendissima dominatio, pro paruo munusculo acceptare dignetur, etiam atq[ue] etiam oro. Commendo me nestrae Reuere[n]dissimae [...]*.

⁴⁰ A. Czekajewska, op.cit., s. 32.

adragessimale w Poznaniu – stolicy diecezji podlegającej Janowi. Dedykacja dla obejmującego po Janie biskupstwo wileńskie Pawła Holszańskiego mogła mieć na celu jedynie uhonorowanie następcy nowego biskupa poznańskiego Jana i odgrywała raczej rolę drugorzędną. Wydaje się, że dedykując swoją pracę Pawłowi Holszańskiemu, Wróbel pragnął zyskać kolejnego protektora⁴¹, osobę, która, afirmując zawarte w niej prawdy, wzmocni je swoją pozycją. Jednocześnie wraz z pojawiającymi się zagrożeniami dla wiary katolickiej, a wraz z nią dla moralności Wróbel zdawał się pokładać nadzieję, że może skłonić biskupa wileńskiego do naprawy tego stanu rzeczy. Co ciekawe, Holszański wiele uwagi poświęcił w następnych latach walce z szerzeniem się haseł reformacji⁴².

Nie mniej istotne jest porównanie właściwego tekstu dzieła. Intensywnie rozwijające się od wystąpienia Lutra niemieckie oficyny typograficzne nierzadko uciekały się do pomocy innych drukarni bądź wykonywania druków podwójnych⁴³.

Rozplanowanie tekstu tworzącego na poszczególnych kartach kolumny jest tożsame. Na podstawie metod porównawczych wskazanych przez Henryka Bułhaka⁴⁴ i Tadeusza Pietrasa⁴⁵ skonfrontowałem wysokości 20 wierszy tekstu⁴⁶ oraz wymiary trzech drzeworytniczych inicjałów liniowych⁴⁷. Ponadto zmierzyłem szerokość wybranych wierszy tekstu⁴⁸, jak

⁴¹ AAGn., sygn. BK 5276, k. [6]r, [...] *Commendo me tuae Reuerendissime dominationi Presul dignissime* [...].

⁴² V. Alisauskas et al., *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: analizy i obrazy*, Kraków 2006, s. 426, 598; K.R. Prokop, op.cit., s. 44; W. Przyalgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Petersburg 1860, s. 147–154.

⁴³ J. Burkhardt, *Stulecie reformacji w Niemczech (1517–1617): między rewolucją medialną a przełomem instytucjonalnym*, Warszawa 2009, s. 40–45; J. Grycz, *Z dziejów i techniki książki*, Wrocław 1951, s. 60.

⁴⁴ H. Bułhak, *Metoda typograficzna w badaniach nad dawną książką. Uwagi i refleksje*, „Biuletyn Poligraficzny” 1977, z. 2, s. 37–53.

⁴⁵ T. Pietras, *Hallerowskie „Satyry” Persjusza i ostatnie nad nimi badania*, „Roczniki Biblioteczne” 1975, t. 19, z. 3–4, s. 333–347.

⁴⁶ Porównania dokonałem na podstawie trzech kart: D₁v, R₄v oraz Bb_[6]r. W omawianym egzemplarzu AAGn., sygn. BK 5276 wymiary 20 wierszy wynoszą odpowiednio: 80 mm, 80 mm, 79,5 mm. Wysokości wierszy w AAGn., sygn. BK 2617 liczą: 80 mm, 80 mm, 79 mm, z kolei w AAGn., sygn. BK 2631 odpowiednio: 80 mm, 79,5 mm, 79,5 mm.

⁴⁷ Znajdują się one na kartach [2]r, A₁r, A₂v. Ich wymiary z AAGn., sygn. BK 5276 wynoszą odpowiednio: 315 × 315 mm, 325 × 310 mm oraz 320 × 315 mm, co jest zgodne z wymiarami w AAGn., sygn. BK 2617 i sygn. BK 2631.

⁴⁸ Z AAGn., sygn. BK 5276 wybrałem karty A₅r oraz L₂r, na których szerokości wierszy wynoszą 63,5 mm, co odpowiada szerokościom wskazanych wierszy

również sprawdziłem położenie wytypowanych sygnatur w ramach kolumn⁴⁹. Przeprowadziłem też badanie ukośne⁵⁰. W obu wydaniach dzieła materiał typograficzny i skład książki są identyczne. Potwierdzają to występujące we wszystkich egzemplarzach błędy zecerskie. Przykładowo, zamiast sygnatury Cc₅ wyłoczono C₅, brakuje także odcisniętej sygnatury P₃. Podobnie rzecz ma się z niedociągnięciem typograficznym w postaci niedokładnie odbitych końcowych liter *fructibus p[oe]n[itent]iae* z ostatniego wiersza karty B₄r. Jedyna odmienność egzemplarza sygn. BK 5276 jest widoczna w tłoczeniu sygnatury C₄. Tylko tutaj ten element nie odbił się poprawnie, w pozostałych został już właściwie naniesiony.

Omawiane wydanie zawiera również jedną kartę czystą pomiędzy częścią dedykacyjną a tekstem dzieła. W przypadku wydania z dedykacją dla biskupa poznańskiego Jana oba człony rozdzielone były dwiema czystymi kartami.

Te drobne rozbieżności nie wpływają jednak na opinię o tożsamości właściwych tekstów obu wydań *Opusculum Quadragesimale* Walentego Wróbla.

Oprawa chroniąca blok opisywanej książki jest wartym uwagi przykładem zastosowania wzorów renesansowych. Tworzą ją stosunkowo cienkie deski bukowe obciągnięte czarną skórą. Na krawędziach widoczne są pozostałości po dwóch zapięciach metalowo-skórzanych. Na grzbiecie zaś znajdują się trzy garby zwięzów. Dodatkowo wzmocniony on został fragmentami pergaminu rękopiśmiennego, dziś słabo już czytelny.

Górną okładzinę wypełniają wypukłe odciski dwóch typów radełek – pierwszy z nich, tworząc prostokątną bordiurę, okala zamknięte w zwierciadle tłoczenia powstałe z drugiego rodzaju radełka. Ponad nimi introligator, w oddzielonej strychulcami listwie, umieścił negatywny napis *OPVS QVADRAGE*. Do ozdobienia dolnej okładziny zastosowano podobną konwencję, z tym że w zwierciadle oprawy pozostawiono u góry i na dole puste listwy. Brakuje tutaj także tłoczeń literniczych. Na grzbiecie w kompartmentach znajdują się natomiast tłoczone na ślepo linie układające się w romby, w których umieszczono ornamenty o motywie geometrycznym.

w AAGn., sygn. BK 2617 oraz sygn. BK 2631.

⁴⁹ Wybrałem sygnaturę I₄ oraz N. Ich usytuowanie w AAGn., sygn. BK 2612, BK 2617, BK 2631, BK 4290 i BK 5276 jest identyczne.

⁵⁰ Na karcie F₃r linia poprowadzona od górnej części & do ostatniej laski z litery *m* z kustosza *nem* w AAGn., sygn. BK 2617, BK 2631, BK 5276 za każdym razem przecina brzuszek i górny łuk litery *a* z wyrazu *poeniam* w 11. wierszu od góry. Z kolei na k. R₁₆r prosta wyznaczona od *a* do litery *s* w słowie *aliquis* – kustosza – przechodzi w trzech powyższych egzemplarzach przez przecinek między wyrazami *Homicidium* a *Similiter* w 12. wierszu od dołu.

W pierwszym wykorzystanym radełku (szerokość 14 mm) widoczne są półpostacie pod arkadami, przedzielone ornamentami o motywach roślinno-geometrycznych, z podpisami w balkonikach: *APOLLO*, *CALIOPE*, *TALIA*, *TERSPICH*, *EVTERPE*. Drugie radełko (szerokość 19 mm) tworzą, podobnie jak wcześniej, przykryte arkadami półpostacie ewangelistów (*LVCAS*, *IOHANNES*, *MARCVS*, *MATHEVS*) wraz ze Zbawicielem (*SALVATOR*), oddzielone od siebie roślinno-geometrycznymi ornamentami. Dodatkowo pod arkadą z postacią św. Marka znajduje się data 1545 (czwórka odwrócona). W tym samym polu, w jego lewym dolnym rogu, umieszczono znak sugerujący prawdopodobnie introligatora, do którego należały dane narzędzia.

Stosowane radełka z popularnymi w tym okresie motywami⁵¹ jednoznacznie wskazują na wileński warsztat introligatorski, który w latach 1557–1563 niemal wyłącznie opracowywał księgi wchodzące do biblioteki Zygmunta Augusta⁵². Maria Krynicka podzieliła stosowane w Wilnie narzędzia na dwie odrębne grupy, które przypuszczalnie należały do dwóch oddzielnych warsztatów wykonujących oprawy dla królewskiego księgozbioru. Radełka użyte w tym przypadku należy identyfikować z mniej zasobnym zbiorem. Introligator operujący tymi narzędziami wykonał wcześniej oprawy wileńskich ksiąg mennicznych z ok. 1550 roku⁵³. W swoim dorobku ma on ponadto oprawy przygotowane dla księżnicy Jerzego Albinusa, datowane na lata 1557 i 1560⁵⁴. Sam Albinus w 1533 roku uzyskał w kolegiacie św. Marii Magdaleny w Poznaniu kanonię. Później natomiast, w 1559 roku powołano go na godność

⁵¹ Por. M. Burbianka, *Oprawy wrocławskich ksiąg miejskich XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1957, t. 1, z. 1–2, s. 47; M. Czapik, *Oprawy poznańskiego monogramisty MC*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, Toruń 2015, red. A. Wagner, s. 140; A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988, s. 96; M. Krynicka, *Oprawy książkowe z herbami ostatnich Jagiellonów w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie” 1980, t. 12, s. 34; J. Storm van Leeuwen, *The Golden Age of Bookbindings in Cracow 1400–1600. Exhibition Biblioteka Jagiellońska, 18–25 September 2011. On the occasion of the 27th Congress of the Association Internationale de Bibliophilie/ International Association of Bibliophiles*, Kraków 2011, s. 31, 124–125, 128–131, 134–135, 138–139.

⁵² A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona...*, s. 92; M. Krynicka, *Oprawy książkowe...*, s. 38–39; E. Laucevicius, *XV–XVIII a. Knygu irisimai Lietuvos Bibliotekose*, Moskła–Wilnius 1976, s. 86.

⁵³ M. Krynicka, *Oprawy książkowe...*, s. 38–39.

⁵⁴ K. Opalińska, *Szlachta różnowiercza i pozostałości po jej księgozbiorach w zbiorach BUW (XVI w.)*, „Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku: kolekcje historyczne” 2009, t. 2, s. 247.

biskupa sufragana w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego⁵⁵. Tam też (przed uzyskaniem sufraganii) zlecał oprawianie ksiąg ze swojej biblioteki. Postać ta spina więc w zaskakujący sposób Poznań, gdzie prawdopodobnie dane mu było poznać Wróbla, i Wilno – miejsce oprawienia bloku książki.

Wewnątrz samego woluminu znajdują się wpisy własnościowe, dzięki którym możliwe jest odtworzenie łańcucha czterech kolejnych posiadaczy tego dzieła.

Pierwsze chronologicznie zapisy umieszczone na wewnętrznej stronie górnej okładziny oraz k. 2r informują o przekazaniu dzieła bratu Dionizemu przez brata Alberta Kołackiego (*vel* Kolackiego) w 1607 roku⁵⁶, sprawującego godność przeora klasztorów karmelickich, najpierw w Poznaniu, następnie w Gdańsku. W 1611 roku mianowany został prowincjałem prowincji polskiej karmelitów trzewickowych. Stanowisko to piastował do 1613 roku. W tym roku został bowiem przeorem konwentu kcyńskiego, utworzonego rok wcześniej ze znacznym udziałem samego Kołackiego. Po opuszczeniu Kcyni zakonnik udał się do Krakowa⁵⁷. Zmarł natomiast u cystersów w Wągrowcu 9 października 1619 roku⁵⁸.

Na kartach A₂r, F₂r oraz H_[8]r znajdują się z kolei wpisy bliżej nieznanego karmelity Dionizego z Poznania⁵⁹, najprawdopodobniej tożsamego z wcześniej wspomnianym. Ofiarował on *Opusculum Quadragesimale* swojemu przyjacielowi – bratu Aniołowi⁶⁰, także nieznanemu z innych przekazów źródłowych.

Tenże brat Anioł jest najpewniej tym samym bratem Aniołem z Lidzbarka (?), który w 1621 roku przekazał wolumin klasztorowi bydgoskiemu⁶¹.

⁵⁵ H. Barycz, *Albinus Jerzy*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 47; K. Opalińska, op.cit., s. 246.

⁵⁶ AAGn., sygn. BK 5276, wewnętrzna strona górnej okładziny, *Hic liber donatus est fr[atr]ri Dionysio a P[ri]ore Alberto Kolacky ut p[ro] fund[...] preces Deo Anno D[omi]ni 1607*; ibidem, k. 2r, *fr[atr]ri[s] Alberti kolacky fr[atr]ri dionisio dedit et oret[ur] pro eo cum licentia R R[everendorum] Prioru[m][?]*.

⁵⁷ B. Panek, *Prowincjałowie karmelitów na ziemiach polskich (1397–1997)*, „*Saeculum Christianum*” 1997, t. 4, nr 2, s. 51; A. Szudrowicz, *Karmelici w Kcyni (1612–1835): rola zakonu w życiu miasta i okolicy*, Bydgoszcz 2001, s. 36–37.

⁵⁸ Teki Dworzaczka, *Metrykalia katolickie*, cz. 4, 26822 (cystersi wągrowieccy).

⁵⁹ AAGn., sygn. BK 5276, A₂r, F₂r, H_[8]r, tam prawie jednolite wpisy, podaję w najdłuższym wariantcie: *Fr[ater] Dionysius Posnan[iensis] Carmelita p[ro]p[ria]*.

⁶⁰ Ibidem, k. [2]r czysta, *Fr[ater] Dionysi[us] Posn[aniensis] Car[melita]; fr[atri] [...] Angelo dedit cu[m] co[n]se[n]su sup[er]ior[is] amoris ergo*.

⁶¹ Ibidem, k. [1]v czysta, *Fr[ater] Angelus Lidcharge [?] donavit co[n]ve[n]tui Bidgostiensi AD 1621*.

Widać zatem, że w krótkim czasie księga zmieniała swojego właściciela aż trzykrotnie. W związku z karmelicką przynależnością zakonną zarówno brata Alberta Kołackiego, jak i brata Dionizego z Poznania można przypuszczać, że ostatnim ogniwem w łańcuchu właścicieli był konwent karmelitów trzewickowych w Bydgoszczy. Hipotezę tę dodatkowo wzmacnia figurująca na k. 2r sygnatura *No 41*. Ten, wydawałoby się, powszechny pierwszy człon w tym przypadku prawie zawsze pojawia się w księgach z Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie z wpisami wskazującymi na tenże klasztor bydgoski i konwent karmelitów trzewickowych w Kcyni⁶². Współwystępowanie tych zapisów spowodowane jest kasatą w 1816 roku klasztoru karmelitów w Bydgoszczy i włączeniem jego księgozbioru do biblioteki klasztoru w Kcyni⁶³. Ten z kolei został zlikwidowany w 1835 roku, a jego zasób był stopniowo rozpraszany pomiędzy biblioteki dekanalne⁶⁴. Wydaje się zatem, że sygnaturę nadano woluminowi już po wymieszanu się zbiorów z obu klasztorów.

W sporządzonym w 1836 roku spisie ksiąg z biblioteki poklasztornej w Kcyni znajduje się również *Opusculum Quadragesimale*⁶⁵, w kolejnym – z 1872 roku – ponownie pojawia się to dzieło, jednak tym razem z rokiem wydania 1536⁶⁶. Nie jest to zatem omawiany gnieźnieński egzemplarz, a najpewniej inny wolumin, tożsamy z wpisaniem do inwentarza ksiąg biblioteki karmelitów w Kcyni z 1681 roku⁶⁷. Nie można jednak wykluczyć umieszczenia błędnego roku wydania dzieła, zwłaszcza wobec sygnatury wskazującej na włączenie książki do kcyńskiej biblioteki klasztornej.

Przedstawione problemy badawcze z całą pewnością nie zostały wyczerpane, praca ta miała na celu zarysowanie jedynie poszczególnych kwestii, wymagających daleko bardziej pogłębionych studiów. Omawiana księga niewątpliwie na to zasługuje. Z jednej strony stanowi prezentację rozwijającej się wśród polskich autorów praktyki wydawania swoich

⁶² AAGn., sygn. BK 567, BK 629, BK 1064, BK 2024, BK 2622, BK 3600, BK 6670.

⁶³ E. Alabrudzińska, *Z dziejów karmelitów bydgoskich*, „Kronika Bydgoska” 1986–1988, t. 10, s. 174; E. Dygaszewicz, W. Siwiak, *Karmelici bydgoscy*, Kalendarz Bydgoski na rok 2005, s. 250; F. Mincer, *Najstarsze biblioteki bydgoskie (obecny stan badań i perspektywy)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Bibliologiczne” 1979, z. 1, s. 30.

⁶⁴ A. Szudrowicz, *Karmelici w Kcyni...*, s. 200–201.

⁶⁵ AAGn., sygn. AKM II 76/26, k. 26r.

⁶⁶ *Ibidem*, k. 35r.

⁶⁷ A. Szudrowicz, *Biblioteka klasztoru karmelitów w Kcyni*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2002, t. 78, s. 264.

prac na obszarze niemieckojęzycznym, która dopiero w drugiej połowie XVI wieku przybrała większe rozmiary⁶⁸.

Z drugiej strony odnaleziona dedykacja dla Pawła Holszańskiego wiąże się z zagadnieniami zasad i celów sporządzania listów dedykacyjnych. Czynnikiem determinującym wydaje się w tym przypadku przede wszystkim chęć uhonorowania Pawła Holszańskiego jako następcy Jana na stolcu biskupim w Wilnie. Ofiarując dzieło Holszańskiemu, Wróbel powiększał także liczbę potencjalnych protektorów. Równie ważnym bodźcem okazała się troska poznańskiego kaznodziei o wiarę i moralność społeczeństwa.

Wolumin stanowi przykład możliwości rzemieślniczych wileńskiego warsztatu introligatorskiego, wykonującego ponadto przez pewien czas oprawy ksiąg dla biblioteki Zygmunta Augusta.

Egzemplarz ten obracał się w kręgu braci zakonnych. Ostatnim z poświadczonych właścicieli dzieła był klasztor karmelitów trzewiczkowych w Bydgoszczy, który otrzymał go w 1621 roku. Brak wpisów odnoszących się do późniejszych lat nie pozwala odtworzyć dalszych losów woluminu. Częsta współobecność zapisów proveniencyjnych klasztoru bydgoskiego i kcyńskiego wyrażona wspólnym pierwszym członem sygnatury stanowi przesłankę do stwierdzenia obecności tego egzemplarza *Opusculum Quadragesimale* w bibliotece klasztornej karmelitów w Kcyni po kasacie bydgoskiego konwentu.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, sygn.: AKM II 76/26, BK 567, BK 629, BK 1064, BK 2024, BK 2612, BK 2617, BK 2622, BK 2631, BK 3600, BK 4290, BK 5276, BK 6670.

Teki Dworzaczka, *Metrykalia katolickie*, cz. 4, 26822 (cystersi wągrowieccy).

Literatura

Alabrudzińska E., *Z dziejów karmelitów bydgoskich*, „Kronika Bydgoska” 1986–1988, t. 10, s. 169–176.

Alisauskas V. et al., *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: analizy i obrazy*, Kraków 2006.

Barycz H., *Albinus Jerzy*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935.

⁶⁸ J. Puchalski, *Polonika wydawane w oficynach obszaru niemieckojęzycznego przykładem mobilności tekstów literackich w szesnastowiecznej Europie*, „Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Studia i materiały” 1997, t. 18, s. 40–62.

- Benzing J., *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im Deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963.
- Buřhak H., *Metoda typograficzna w badaniach nad dawną książką. Uwagi i refleksje*, „Biuletyn Poligraficzny” 1977, z. 2, s. 37–53.
- Burbińska M., *Oprawy wrocławskich ksiąg miejskich XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1957, t. 1, z. 1–2, s. 31–65.
- Burkhardt J., *Stulecie reformacji w Niemczech (1517–1617): między rewolucją medialną a przełomem instytucjonalnym*, Warszawa 2009.
- Czapik M., *Oprawy poznańskiego monogramisty MC*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015.
- Czekajewska A., *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1962, t. 6, z. 1–2, s. 21–53.
- Dziesięć wieków Poznania*, t. 2: *Kultura umysłowa, literatura, teatr i muzyka*, red. K. Malinowski, Poznań 1956.
- Dygaszewicz E., Siwiak W., *Karmelicy bydgoscy*, Kalendarz Bydgoski na rok 2005, s. 249–252.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, wyd. S. Estreicher, t. 33, Kraków 1939.
- Fijałek J., rec. A. Brückner, *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej*, t. 2: *Pismo Święte i apokryfy. Szkice literackie i obyczajowe*, Warszawa 1903, „Pamiętnik Literacki” 1904, z. 4, s. 657–673.
- Grycz J., *Z dziejów i techniki książki*, Wrocław 1951.
- Kawecka-Gryczowa A., *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988.
- Kawecka-Gryczowa A., *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu*, Wrocław 1975.
- Kossowski S., *Krzysztof Hegendorfin w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1530–1535): monografia z dziejów odrodzenia i reformacji w Polsce*, Lwów 1905.
- Krynicka M., *Oprawy książkowe z herbami ostatnich Jagiellonów w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie” 1980, t. 12, s. 23–58.
- Kwilecka I., *Walenty Wróbel*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, B. Knopek, M. Zielińska et al., Warszawa 1981.
- Laucevicius E., *XV–XVIII a. Knygu irisimai Lietuvos Bibliotekose*, Mosklos–Vilnius 1976.
- Lülfing H., *Kachelofen, Konrad*, „Neue Deutsche Biographie” 1974, t. 10, s. 718–719.
- Lülfing H., *Lotter, Melchior (d. Ä)*, „Neue Deutsche Biographie” 1987, t. 15, s. 246–247.
- Mincer F., *Najstarsze biblioteki bydgoskie (obecny stan badań i perspektywy)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Bibliologiczne” 1979, z. 1, s. 6–83.
- Nowacki J., *Akademia Lubrańskiego*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 2, s. 152–180.
- Opalińska K., *Szlachta różnowiercza i pozostałości po jej księgozbiorach w zbiorach BUW (XVI w.)*, „Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku: kolekcje historyczne” 2009, t. 2, s. 153–257.

- Panek B., *Prowincjałowie karmelitów na ziemiach polskich (1397–1997)*, „Saeculum Christianum” 1997, t. 4, nr 2, s. 43–83.
- Piekarski K., *Książka w Polsce XV i XVI wieku*, w: *Kultura staropolska*, Kraków 1932.
- Pietras T., *Hallerowskie „Satyry” Persjusza i ostatnie nad nimi badania*, „Roczniki Biblioteczne” 1975, t. 19, z. 3–4, s. 333–347.
- Prokop K.R., *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.
- Przyałkowski W., *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Petersburg 1860.
- Puchalski J., *Polonika wydawane w oficynach obszaru niemieckojęzycznego przykładem mobilności tekstów literackich w szesnastowiecznej Europie*, „Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Studia i materiały” 1997, t. 18, s. 33–70.
- Rechowicz M., *Teologia pozytywno-kontrowersyjna: szkoła polska w XVI wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886.
- Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 4, Warszawa 1983.
- Smereka W., *Biblijstka polska (wiek XVI–XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975.
- Storm van Leeuwen J., *The Golden Age of Bookbindings in Cracow 1400–1600. Exhibition Biblioteka Jagiellońska, 18–25 September 2011. On the occasion of the 27th Congress of the Association Internationale de Bibliophilie/ International Association of Bibliophiles*, Kraków 2011.
- Szudrowicz A., *Biblioteka klasztoru karmelitów w Kcyni*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2002, t. 78, s. 243–274.
- Szudrowicz A., *Karmelici w Kcyni (1612–1835): rola zakonu w życiu miasta i okolicy*, Bydgoszcz 2001.
- Szwejkowska H., *Książka drukowana XV–XVIII wieku: zarys historyczny*, Wrocław–Warszawa 1983.
- Żołądź-Strzelczyk D., *Academia Lubransciana (1519–1780). Dzieje szkoły od powstania do czasów Komisji Edukacji Narodowej*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 2, s. 141–151.

MICHAŁ BARTOSZAK

***Opusculum Quadragesimale* by Walenty Wróbel with a dedication to Paweł Holszański**

ABSTRACT. The article discusses the copy of the 1537 *Opusculum Quadragesimale* by Walenty Wróbel (currently kept in the Archdiocese Archives in Gniezno) with a dedicatory inscription to Paweł Holszański, Bishop of Vilna, questioned by Stanisław Estreicher in *Bibliografia polska* by Karol Estreicher. The only difference between the

unknown edition of this title and the well-known second edition is the dedicatory inscription dedicated to the Bishop of Poznań, John of the Lithuanian Dukes. Hence the main part of the article is devoted to a comparison of both dedicatory letters. The copy under scrutiny is bound in a binding made in a bindery in Vilna that, between the years 1557–1563, was also involved in providing its services to the royal library of Sigismund August. This particular volume was used by monks of different monasteries. The last attested proprietary inscription that the work bears is the one of the monastery of the monks of the Calced Carmelites in Bydgoszcz.

KEY WORDS: Walenty Wróbel, Paweł Holszański, dedication, bookbinding studies, Bydgoszcz, Kcynia, the Calced Carmelites, Archdiocese Archives in Gniezno, Cathedral Library in Gniezno.